

LADISLAV MACHÁČEK

Otvorenosť občanov pravicovému extrémizmu: česko-slovenské komparácie

Results of a representative sociological survey of the Slovak public's openness to the ideas of right-wing extremism in 2012 confirm the initial hypothesis of the growing tolerance towards extremist activities and even their active encouragement. In Slovakia, 4 % of the population, a segment that shares extreme right-wing ideas, has expressed their willingness to support those political parties that offer radical solutions in the elections. At the same time, 7% of the population that hold views typical of the right-wing extremism are willing to support the extremist parties through active participation in public meetings. By contrast, in the Czech Republic, the risk group constitutes only 8 % of the population (2 % - potential voters, 6 % - participants in events). The highest incidence of right-wing extremism has been observed in the youngest population stratum aged under 29, which manifests the greatest readiness to support extremism both in the elections and through active participation in meetings up to the use of force in handling potential problems with troublesome groups (13 %) both in the Czech Republic and in Slovakia.

Key words : right-wing extremism; social distance; ethnic minorities; youth

Úvodom

Súčasná mladá generácia v Európe vstupuje do spoločenského života v čase prvej globálnej hospodárskej krízy, ktorá sa prejavuje nielen v prehĺbení celkových sociálnych nerovností a v marginalizovaní mnohých etnických komunit, ale aj hospodárskym a kultúrnym úpadkom celých regiónov v mnohých krajinách Európskej únie. To poskytuje extrémnej pravici úrodnú pôdu na „posilnenie“ až tak, že občania svojimi hlasmi vo voľbách posunuli medzi uznávané politické strany v národných parlamentoch či dokonca v Európskom parlamente mnohé predtým okrajové zoskupenia s radikálnymi extrémistickými programami riešenia spoločenských problémov.

Na Slovensku v tom istom období došlo k opačnému procesu. Občania Slovenskej republiky v dôsledku oslabenia slovensko-maďarského napätia vyradili vo voľbách dve súperiace národné orientované politické strany (2010 a 2012) z parlamentu Slovenskej republiky (Slovenská národná strana a Strana maďarskej koalície). V istej miere to bolo spôsobené aj tým, že na politickej scéne sa v tomto období objavil nový politický subjekt – Ľudová strana Naše Slovensko, ktorý pritiahol značný počet voličov v oblastiach s rómskymi osadami: „ĽSNS oslovuje voličov, ktorí sú negatívne naladení voči rómskej menšine, pričom žijú v bezprostrednej blízkosti rómskych osád a oblastí s problematickým správaním Rómov,“ (Kluknovská, A., 2012, s. 30).

Spektakulárne vystúpenia pravicových extrémistov v slovenských uliciach a námestiach (2009 v Šarišských Michaľanoch, 2011 v Bratislave, ale najmä Krásnohorské Podhradie 2012)

sa odohrali za podpory niektorých vrstiev obyvateľov. Občania majú pocit, že súčasné parlamentné demokratické politické strany nedokážu nájsť riešenia integrovania marginalizovaných skupín do sociálneho systému krajiny, zabrániť devastácii životného prostredia, zaručiť bezpečnosť občanov a vymožitelnosť práva.

Početnosť prívržencov a sympatizantov slovenskej extrémistickej scény sa podľa oficiálnych prameňov odhaduje na približne 2-tisíc osôb, pričom desiatky až stovky z nich možno pokladať za radikálne a rizikové (Konceptia 2011, s. 7).

I. Dimenzie a indikátory pravicového extrémizmu

Téma politického extrémizmu po systémovej zmene v roku 1989, ale najmä po objavení sa nových politických antisystémových formácií a politického násillia sa začína rozvíjať aj na Slovensku. Ako vždy je to s istým časovým posunom v porovnaní so štátmi západnej, ale aj stredo-východnej Európy.

V Českej republike sa spája s publikáciami M. Mareša (2003), Š. Danicsa (2002) a najnovšie J. Charvát (2007) a J. Smolíka (2013). Vznikajú osobitné výskumné inštitúcie pri univerzitách, z ktorých možno uviesť Centrum pre bezpečnostné a strategické štúdie pri Katedre politológie FSS Masarykovej univerzity v Brne (Smolík, 2013). Dokonca vychádza špecializovaný vedecký časopis *Rexter – Časopis pro výskum radikalismu, extrémismu a terorismu*.

V slovenských podmienkach je výskum pravicového extrémizmu zatiaľ v etape empirického oŕukávania problematiky a prvých analýz publikovaných vo vedeckých časopisoch alebo na webových stránkach niektorých inštitúcií. Z empirických výskumov treba spomenúť najmä najnovšie výsledky Centra pre výskum etnicity a kultúry (Gallová-Kriglerová – Kadlečíková, 2012). Na podnet odboru mládeže Ministerstva školstva SR a Slovenského inštitútu mládeže (IUVENTA) sa uskutočnilo niekoľko výskumných projektov a konferencií, ktoré sa sústredili na túto problematiku z hľadiska možností formálnej a neformálnej edukácie mladých ľudí, s cieľom posilniť ich odpor k pravicovému extrémizmu a násilliu. K dispozícii bude prvá monografická publikácia *Pravicový extrémizmus a mládež* (Štefančík, 2013), ktorá sústreďuje viaceré empirické sociologické analýzy tejto témy z politologického hľadiska.

Tento aspekt analýzy rešpektuje to, že z pôvodne živelných protestných aktov jednotlivcov sa počas dekády sformovalo občianske hnutie a neskoršie politická strana, ktorá sa usiluje získať bezprostredný vplyv na politický systém artikuláciou istého spôsobu riešenia spoločenských problémov. Úlohou tohto sociologického výskumu¹ bolo poskytnúť aktuálne, relevantné a reprezentatívne informácie o prípadnom volebnom správaní občanov na Slovensku, ktoré by poskytlo

¹ Výskum sa realizoval v rámci národného projektu IUVENTY – Slovenského inštitútu mládeže KomPrax – Kompetencie pre prax, ktorý spolufinancuje Európsky sociálny fond. Cieľom projektu KomPrax je identifikovať kľúčové témy a cieľové skupiny na neformálne edukačné aktivity na Slovensku. Výberový súbor 761 respondentov vo veku od 16 rokov vznikol voľným kvótovým výberom so znáhodnením v poslednom kroku. Každý z anketárov dostal parciálny /4 respondent/ rozpis respondentov, na ktorého základe ich náhodným spôsobom vyhľadával. Kontrolovanými znakmi respondentov boli: pohlavie, vek, vzdelanie, národnosť, veľkosť bydliska a kraj SR. Vo všetkých znakoch dosiahol výberový súbor potrebnú zhodu. Do zberu dát sa zapojilo celkom 200 externých spolupracovníkov (anketárov Agentúry sociálnych analýz „ASA“). Dáta sa zbierali pomocou techniky riadeného rozhovoru s priebežným záznamom získaných odpovedí do štandardizovaných sociologických dotazníkov. Rozhovory boli face to face v domácnostiach respondentov. Terénna fáza prieskumu sa uskutočnila v dňoch 15. – 21. septembra 2012.

legitimitu nebezpečnému európskemu trendu prieniku politických extrémistických síl do Európskeho parlamentu alebo národných parlamentov, ako sa to už stalo nie tak dávno v Maďarsku.

Cieľom našej empirickej štúdie je analyzovať otvorenosť občanov ideám pravicového extrémizmu a na tomto základe identifikovať také skupiny občanov, ktoré možno označiť za rizikové z hľadiska demokratického fungovania našej spoločnosti. Zisťujeme, do akej miery verejne sympatizujú, ale aj aktívne podporujú činnosť organizovaných extrémistov či už volebným hlasom v parlamentných voľbách, alebo účasťou na ich podporných či protestných zhromaždeniach.

Vo výskume rešpektujeme také nazeranie na extrémizmus, ktoré sa „zvyčajne chápe ako akákoľvek ideológia alebo aktivita, ktorá smeruje proti existujúcemu politickému systému a kladie si za cieľ jeho likvidáciu a následne jeho nahradenie vlastnou alternatívou. O tejto alternatíve sa väčšinou predpokladá, že bude nedemokratická, diktátorská a bude porušovať základné ľudské práva“ (Charvát, 2007, s. 9). Aj laická verejnosť akceptuje vymedzenie pravicového extrémizmu (príp. ultrapravica) ako nadhodnotenie vlastného „etnika“, „rasy“ či „národa“ na úkor skupín, ktoré sú „iné“ alebo „cudzie“. Sociálno-ekonomická nerovnosť občanov sa tu nahrádza „fundamentálnou nerovnosťou ľudí“, ktorá vychádza z národnej, etnickej alebo rasovej príslušnosti s tým, že sa verí, že „najmä etnická príslušnosť k národu alebo rase určuje hodnotu a kvalitu človeka“ (Zpráva ČR, 2010, s. 6).

Aby bolo možné empiricky kvantitatívne zistiť otvorenosť slovenskej verejnosti ideám ultrapravice, urobili sme niekoľko klasických metodologických krokov: fenomén pravicového extrémizmu sme rozložili do niekoľkých dimenzií a tie sme potom identifikovali sústavou indikátorov. Naš empirický sociologický výskum v záujme získania komparatívnych údajov vychádza z teoreticko-metodologických východísk podobného výskumu v Českej republike (Záver, 2011). Ako to konštatuje F. Bartoš v štúdiu publikovanej v *Sociológii*, výskumný tím rozložil sledovaný jav na 8 dimenzií – „antisemitizmus, nevráživosť k cudzincom, rasizmus, homofóbie, anticigánizmus, nacionalizmus, autoritárstvo, kolektivismus“ (Bartoš, F. 2011, s. 528 – 550).

Tab. 1. Dimenzie a indikátory – výroky na hodnotenie respondenta

Antisemitizmus	Na Židoch je niečo zvláštne a divné, veľmi sa k nám nehodia.
	Židia majú príliš veľký vplyv na chod ekonomiky a fungovanie nášho štátu.
Nevraživosť k cudzincom	Cudzinci sú len zdrojom kriminality a všemožných problémov.
Rasizmus	Životy niektorých národov a etnických skupín sú vinou svojej zaostalosti a necivilizovanosti menej hodnotné ako životy nás Európanov.
	Rovnako ako v prírode tak aj u ľudí by mali tí najschopnejší z národa a etnika vládnuť tým menej schopným.

Homofóbia	Homosexuáli predstavujú pre budúcnosť národa nebezpečenstvo a v našej spoločnosti tak nemajú čo robiť.
	Ľudia s homosexuálnou orientáciou by nemali zastávať verejné funkcie alebo pracovať s mládežou, ako napr. učitelia.
Anticigánizmus ²	Polícia a sudy by mali k Rómom pristupovať tvrdšie ako k ostatným občanom.
	Rómovia, ktorí dlhodobo nepracujú či nenavštevujú rekvalifikačné kurzy, by mali stratiť nárok na sociálne dávky a podpory. Ostatných (nerómskych) občanov by sa to týkať nemalo.
Nacionalizmus	Vysoké štátne funkcie by mali zastávať iba rodení Slováci.
	Záujmy Slovenskej republiky by mali byť jednoznačne nadradené nad záujmy Európskej únie.
Autoritárstvo	Na čele štátu by sme mali mať vodcovskú osobnosť, ktorá bude Slovensku vládnuť pevnou rukou a v súlade so záujmami všetkých.
	Skôr ako by mali politici diskutovať, ako riešiť jednotlivé problémy v SR, by bolo oveľa lepšie, keby tu bola jedna osoba, ktorá by rozhodla za všetkých.
Kolektivismus	Keď sa záujmy a potreby jedinca dostanú do rozporu so záujmami a potrebami skupiny alebo národa, musí sa im jedinec úplne podriaďiť.
	Nič nie je také dôležité ako národ a v prípade potreby musí byť jedinec ochotný sa preň aj obetovať.
Neznášanlivosť voči maďarskej menšine	Občania SR maďarskej národnosti by na verejných miestach, ako sú úrady a ďalšie štátne inštitúcie, mali hovoriť iba po slovensky.
	Občania SR maďarskej národnosti, ktorí iba nedávno získali aj maďarské občianstvo, by mali byť pozbavení občianstva SR.

V prípade Slovenska sme na základe výskumu ENRI EAST (Macháček, 2011) akceptovali fakt, že pre ultrapravicové postoje je charakteristická navyše aj neznášanlivosť voči maďarskej menšine, ktorá žije na území Slovenskej republiky.

Na meranie miery súhlasu s ideami pravicového extrémizmu na Slovensku sme preto už overený výskumný nástroj rozšírili o ďalšiu dimenziu, v poradí deviatu. Škála pravicového extrémizmu, ktorú využívame, sa skladá zo 17 výrokov.

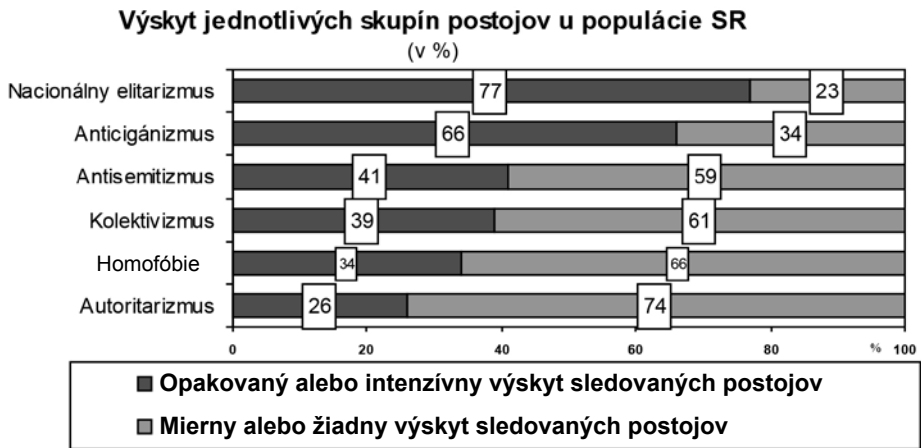
K jednotlivým výrokom respondenti vyjadrujú mieru súhlasu pomocou 4-bodovej škály (4 – úplne súhlasím, 3 – skôr súhlasím, 2 – skôr nesúhlasím, 1 – vôbec nesúhlasím). Výroky obsiahnuté v škále podľa jednotlivých dimenzií možno nájsť v tab. 1.

² Pojem „anticigánizmus“ je etablovaný aj v oficiálnych dokumentoch Rady Európy. Dokladáme to najnovším dokumentom Rady Európy. Rok 2013 bude podľa dokumentu DDCP-YD/RomaYAP (2012) 1 Strasbourg, 22 May 2012 Roma Youth Action Plan rokom *European campaign against discrimination and antigypsyism*.

Pri výbere jednotlivých výrokov pre jednotlivé dimenzie sme zohľadňovali nielen reálnu spoločensko-politickú situáciu, ale najmä verejný diskurz o jednotlivých témach na Slovensku. Niektoré témy (dimenzie) sa v plánovanom čase zberu údajov zdali veľmi aktuálne (homofóbia, anticigánizmus), nakoľko boli predmetom parlamentnej diskusie a médiá im venovali veľkú pozornosť. Iné témy (autoritárstvo, kolektivismus) ako keby sa vytratili z verejného diskurzu a výskumníci stáli pred otázkami, či takéto témy majú byť vlastne súčasťou konštrukcie škály.

Výsledky prehľadne demonštruje graf 1, v ktorom sa názorne prezentuje to, že v dvoch témach (dimenziách) sa vyskytuje opakovaný alebo intenzívny výskyt sledovaných postojov: nacionálny elitarizmus (77 %) a anticigánizmus (66 %). V ostatných témach dominuje mierny výskyt sledovaných postojov: antisemitizmus (41 %), kolektivismus (39 %), homofóbia (34 %), autoritarizmus (26 %).

Graf 1. Hodnotenie výrokov slovenskou populáciou

Výskum potvrdil, že sa s niektorými výrokmí respondenti nestotožnili. Týkali sa dvoch dimenzií: *nevráživosť k cudzincom* („Cudzinci sú len zdrojom kriminality a všemožných problémov.“), ale aj *antisemitizmus* („Na Židoch je niečo zvláštne a divné a veľmi sa k nám nehodia.“, „Židia majú príliš veľký vplyv na chod ekonomiky a fungovanie nášho štátu.“).

Prevažujúci nesúhlas sa týkal aj jedného z výrokov dimenzie v prípade *rasizmu* („Životy niektorých národov a etnických skupín sú kvôli svojej zaostalosti a necivilizovanosti menej hodnotné ako životy nás Európanov.“), *homofóbie* („Homosexuáli predstavujú pre budúcnosť národa nebezpečenstvo a v našej spoločnosti tak nemajú čo robiť.“) a *neznášanlivosti voči Maďarom* („Občania SR maďarskej národnosti by na verejných miestach, ako sú úrady a ďalšie štátne inštitúcie, mali hovoriť iba po slovensky.“).

Tab. 2. Faktorová analýza ideí pravicového extrémizmu (rotované riešenie)

	Component					
	1	2	3	4	5	6
vysoké št. funkcie by mali mať iba rodení Slováci	0,75		0,2			
občania SR maď. národnosti by mali na verej. miestach hovoriť iba po slovensky	0,71			0,22		
občania SR maď. nár., kt. dostali maď. obč., by mali byť zbavení občianstva SR	0,69					
záujmy SR by mali byť nadradené záujmom EÚ	0,67					
najschopnejší z národa by mali vládnuť tým menej schopným	0,52		0,34			
Židia majú príliš veľký vplyv na chod ekonomiky a nášho štátu		0,85				
na Židoch je niečo divné, veľmi sa k nám nehodia		0,83				
cudzinci sú zdrojom kriminality a problémov		0,51	0,3	0,32		
skôr ako polit. diskusia by bolo lepšie mať 1 osobu, kt. by rozhodla			0,8			
na čele štátu by mala byť vodc. osobnosť, pevná ruka	0,21		0,78			
životy niekt. národov sú vinou zaostalosti menej hodnotné ako nás Európanov		0,35	0,48	0,25		
dlhodobo neprac. Rómovia by nemali dostávať dávky, Nerómov by sa to týkať nemalo				0,85		
polícia a súdy by mali k Rómom pristupovať tvrdšie ako k ostatným				0,81		
homosexuáli by nemali mať verej. funkcie alebo pracovať s mládežou					0,89	
homosexuáli sú nebezpeční pre budúcnosť národa, nemajú tu čo robiť					0,85	
keď sa záujmy a potreby jedinca dostanú do rozporu so skupinou, národom, musí sa jedinec podriaďiť						0,87
nič nie je dôležité ako národ, jedinec sa musí aj obetovať						0,79

Zdroj: ASA: KomPrax – Mládež a politický extrémizmus, 09-10/2012, n = 761 Poznámka: Analýza hlavných komponentov, rotácia Varimax s Kaiserovou normalizáciou. Pre prehľadnosť sme uviedli iba hodnoty faktorových záťaží vyšších ako 0,2.

V rozsahu škály ideí pravicového extrémizmu sa odpovede na 17 výrokov vyskytujú v rozmanitých kombináciách. Cieľom hlbšej analýzy preto musí byť nájdenie čo najmenšieho počtu súhrnných charakteristík, ktoré optimálne zobrazia základné typy postojov verejnosti k celému súboru skúmaných otázok. Štruktúru alebo typológiu týchto postojov možno vykreslovať na základe faktorovej analýzy. V prípade tohto výskumu na Slovensku sa podarilo zistiť, že v pozadí ideí pravicového extrémizmu je viac faktorov, ktoré spoločne vyčerpávajú 65 % variácie. Výskum v ČR identifikoval niekoľko faktorov, ktoré spoločne vyčerpávajú 57 % variácie: obmedzenie vplyvu odlišnosti, selektivismus, elitárstvo a kolektivismus (Bartoš, 2011, str. 528 – 550).

Zdá sa teda, že Slováci chápu sledované výroky inak ako Česi. Prvý faktor prezentujeme ako **nacionálny elitárizmus**, v ktorom sa spoločne objavujú tak výroky týkajúce sa slovenskej výlučnosti, ako aj postoje neznášanlivosti voči maďarskej menšine. To, že výroky týchto dimenzií sa vliali do jedného faktora, metodologicky naznačuje, že respondenti tieto dimenzie vnímajú ako vzájomne prepojené. Možno to interpretovať tak, že „slovenská národná identita“ sa prelína a utvára s vymedzovaním voči iným národnostným identitám. Nie tak dávno s českou väčšinou v Česko-Slovensku a v súčasnosti po roku 1993 v Slovenskej republike s maďarskou menšinou. Ostatné faktory, ako **autoritárstvo**, **anticigánizmus**, **homofóbia**, **kolektivismus a antisemitizmus**, predstavujú samostatné dimenzie, ktoré si zasluhujú špecifickú pozornosť.

Typológia občanov podľa otvorenosti ideám pravicového extrémizmu

Aby sme dokázali identifikovať rizikóvu skupinu z hľadiska pravicového extrémizmu, potrebujeme spočítať individuálne sumačné skóre. Respondenti pri každom zo 17 výrokov (škála ideí pravicového extrémizmu) deklarovali mieru súhlasu s daným tvrdením (stupnice: 4 – úplne súhlasím, 1 – vôbec nesúhlasím). Súčtom odpovedí u každého respondenta dostaneme skóre od 17 až do 68 bodov. Tí, ktorých skóre dosiahlo najvyššiu hodnotu, súhlasili s ideami ultrapravice najviac. Rozloženie bodov má zrejme dva zlomy – na 37. a 53. bode. V okolí týchto bodov sa značne menia počty respondentov. V týchto zlomoch sme vyznačili hranice, ktoré budú slúžiť na utvorenie typológie prístupu respondentov k ideám ultrapravice.

Prvá skupina respondentov (16 %) s väčšinou výrokov nesúhlasí a možno teda hovoriť o *odpore k ideám ultrapravice*.

V druhej skupine (71 %) pozorujeme *súhlas s niektorými ideami ultrapravice*. Ide o široké spektrum respondentov, od tých, ktorí skôr *súhlasia* s jedným až dvoma výroky, až po tých, ktorí skôr *súhlasia* so všetkými výroky alebo *rozhodne* súhlasia s polovicou z nich. Celkovo ide o súhlas s jednotlivými témami, a nie o súhlas s celým komplexom ideí, ktorý je podľa odbornej literatúry a expertov charakteristický pre myslenie priaznivcov ultrapravice.

V tretej skupine (13 %) sa stretli respondenti, ktorí *súhlasia s uvedenými ideami ultrapravice ako celkom*. Nejde tu už o akúsi rozladenosť, ale skôr o nevráživosť či dokonca nenávisť, ktorá zahŕňa väčšinu tém a objektov zaradených do škály. Túto skupinu považujeme z pohľadu pravicového extrémizmu za rizikóvu; pochádza najmä z malých obcí do 2-tisíc obyvateľov (58 % z nich).

Pripravenosť občianskej verejnosti podporiť extrémistické politické skupiny

Skonštruovaná škála identifikuje iba mieru súhlasu s ideami pravicového extrémizmu. Tie však môže človek zastávať aj latentne, t. j., že sa uňho nemusí pretaviť do konania, ktoré by vo svojom dôsledku mohlo niekoho ohrozovať (ako napr. verbálne útoky, ekonomické znevýhodňovanie, fyzické napadnutie a pod.). Aby sme odhadli reálne riziko jednotlivých typologických

zoskupení respondentov, musíme ich súhlas s ideami pravicového extrémizmu prepojiť aj s tendenciou vlastnú nechuť, strach, nevraživosť, odpor až nenávisť nejakým spôsobom uvoľniť či ventilovať, alebo mať záujem a vôľu pociťované problémy riešiť.

Na prepojenie ideového zázemia ultrapravice s vôľou aktívne niečo v danej veci robiť použijeme otázku o ochote podporiť politickú stranu, ktorá ponúka rúzne a radikálne riešenie v oblasti problematickeho spolunažívania s neprispôsobivými skupinami obyvateľov. Možnú angažovanosť sme transformovali do troch kategórií.

Variant „Iba hlasom vo voľbách“ sa týka respondentov, ktorí by takúto politickú stranu podporili vo voľbách, ale nehodlajú sa aktívne zúčastniť na jej aktivitách (22 % respondentov).

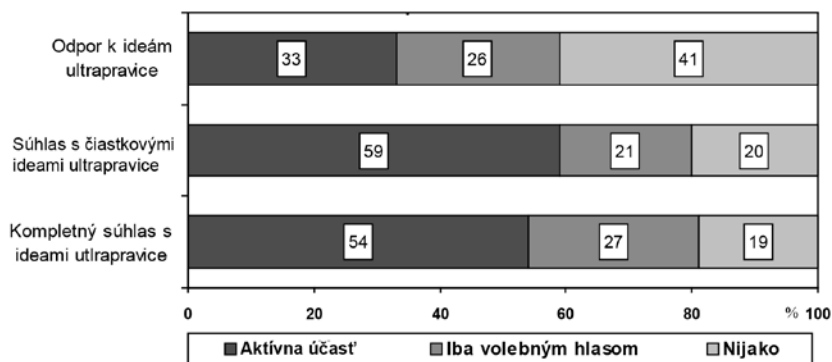
Kategória „Aktívna účasť“ predstavuje respondentov, ktorí by takúto politickú stranu podporili na demonštrácii/pochode ulicami alebo pomocou pri distribúcii letákov, aktívnym členstvom v politickej strane či účasti na akciách, ktorých cieľom je v postihnutých lokalitách nastoliť poriadok (ak treba aj silou, 54 % respondentov).

Variant „nijako“ sa týka takých respondentov, ktorí by takúto stranu neboli ochotní podporiť žiadnym spôsobom (24 % respondentov).

Z nasledujúceho grafu 2 je zrejmé, že respondenti, ktorí prejavili *odpor* k testovaným ideám ultrapravice (41 %), nie sú spravidla ochotní podporiť politickú stranu ponúkajúcu radikálne riešenia. U respondentov, ktorí *súhlasia s jednotlivými ideami* alebo *s väčšinou ideí* ultrapravice, je ochota na účasť viac ako dvojnásobná (59 %), a podobne je to v prípade účasti na demonštráciách alebo na akciách, ktoré majú urobiť poriadok, u tých, ktorí zastávajú *celý komplex ideí* ultrapravice (54 %).

Graf 2.

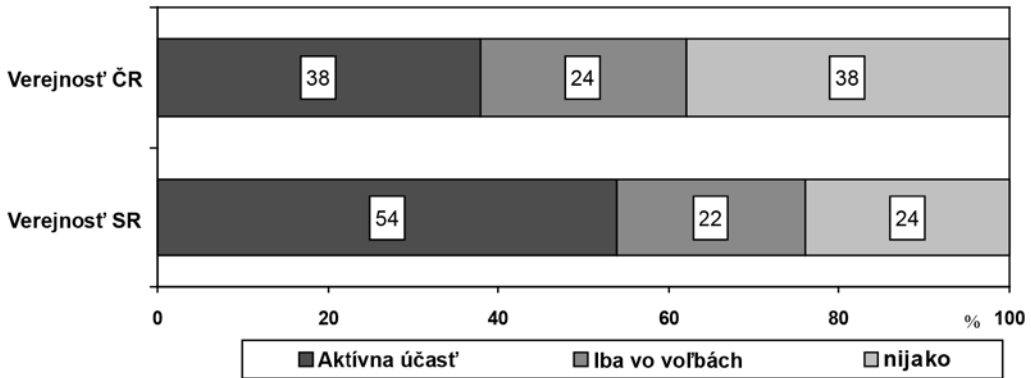
“Politickú stranu, ktorá ponúka rúzne a radikálne riešenie v otázke problémového súžitia s neprispôsobivými skupinami obyvateľov, by ste bol(a) ochotný/á podporiť:” triedené podľa miery súhlasu s ideami ultrapravice.

Z nasledujúceho grafu 3 je zrejmé, že **slovenská verejnosť prezentuje výrazne aktivistickejší prístup**. Mierne nadpolovičná väčšina Slovákov (54 %) je ochotná aktívne podporiť stranu, ktorá ponúka rúzne riešenia. Podobný prístup má iba 38 % Čechov.

Graf 3. Podpora politickej strany s radikálnymi riešeniami: SR a ČR

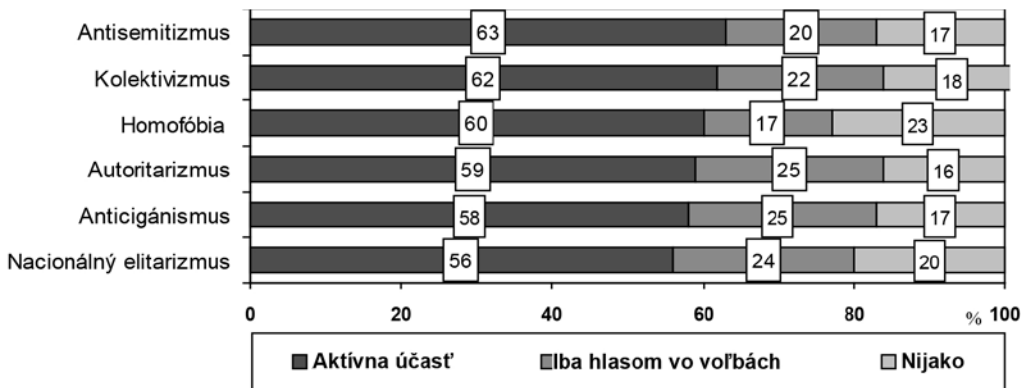
“Politickú stranu, ktorá ponúka rúzné a radikálne riešenie problémového súžitia s neprispôsobivými skupinami obyvateľov, by ste bol(a) ochotný/á podporiť:”

Zdroje: ČR: STEM pro MV, *Postoje k pravicově extrémistickým myšlenkám*, 09/2010, n = 2056
 SR: ASA: *KomPrax – Mládež a politický extrémizmus*, 09-10/2012, n = 761

V prípade Slovenska aktivistický prístup pozorujeme aj u tých, ktorí súhlasia iba s čiastkovými témami ultrapravice. To značí, že ak nejaká politická strana na Slovensku ponúkne radikálne riešenie ktorejkoľvek témy, ktorú Slováci vnímajú ako problém – možno očakávať aktívny ohlas špecificky utvorenej záujmovej skupiny (graf 4).

Graf 4. Ochota podporiť politické strany presadzujúce radikálne riešenia podľa výskytu jednotlivých skupín postojov populácie SR (v %)

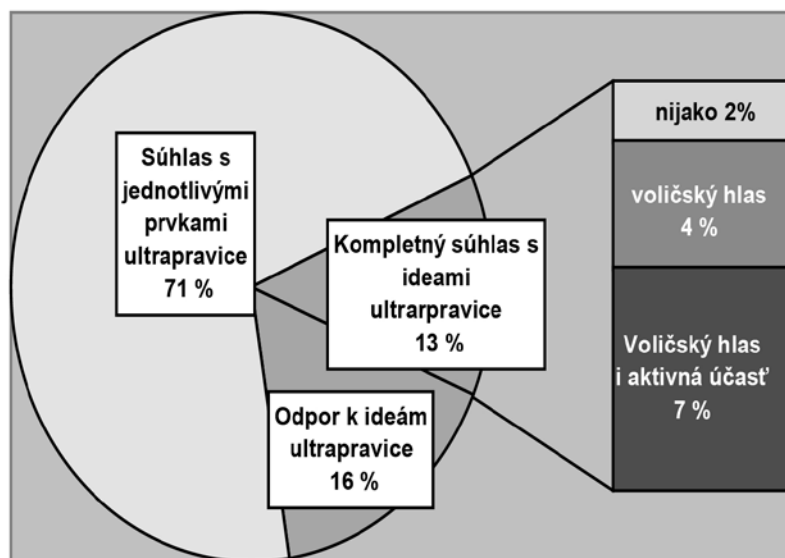

Respondenti, ktorí zastávajú iba niektoré z predložených ideí, majú tendenciu podporiť skôr názorovo **radikálnejšiu politickú stranu**, ale nemusia ísť ešte o **ultrapravícovú politickú stranu**. Nesmieme podceňovať rizikovosť tejto skupiny, ktorá je veľmi početná (71 %). Môžu to byť voliči etablovaných politických strán s účasťou v parlamente krajiny, ktoré s dôraznejšou rétorikou

vyzdvihujú niektoré páľčivé témy. V podstate neexistuje politická strana, ktorá by neotvárala nejakú citlivú tému populistickým nadbiehaním náladám občanov voličov, pričom sa to často zdôvodňuje potrebou odkloniť týchto voličov od radikálnych a extrémistických politických hnutí a politických strán. Napríklad, na Slovensku je z tohto hľadiska typická Strana slobody a solidarity (SAS) s jej agendou rodovej inakosti či programovou požiadavkou legalizácie ľahkých drog a pod.

Napriek tomu pokladáme za rizikovou predovšetkým takú skupinu respondentov, ktorá si osvojila väčšinu uvádzaných ideí pravicového extrémizmu. Preto za rizikových považujeme takých respondentov (4 %), ktorí nielenže vyznávajú ultrapravicové názory, ale sú aj ochotní svojím hlasom vo voľbách podporiť politické strany ponúkajúce rózne riešenia. Za najrizikovejších pokladáme však takých (7%), ktorí svoje ultrapravicové názory sú ochotní prejavíť aj svojím členstvom v politickej strane alebo účasťou na demonstrácii/pochode, prípadne na inej akcii, s cieľom nastoliť poriadok aj násilníkymi prostriedkami (graf 5).

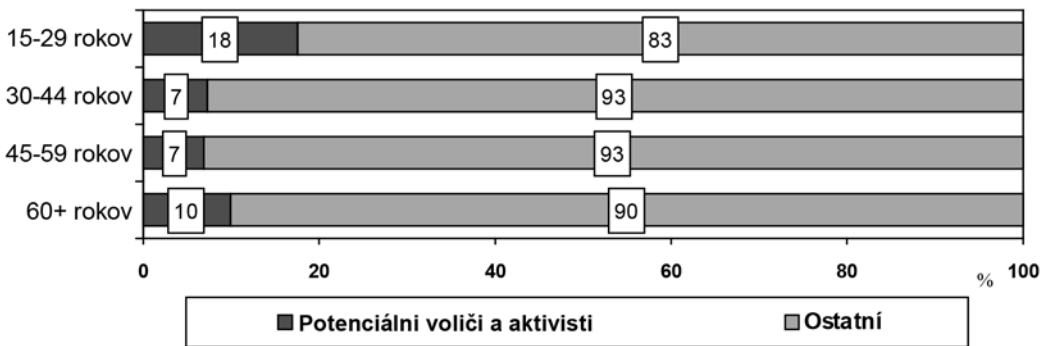
Graf 5. Aktívne formy podpory pravicového extrémizmu pri skupinách s kompletným súhlasom s ideami ultrapravice

Najrizikovejšou skupinou vzhľadom na ohrozenie pravicovým extrémizmom je najmladšia skupina obyvateľov vo veku do 29 rokov, kde je najvyššia úroveň, t. j. 18 % pripravenosť podporiť extrémistov voľčsky alebo aj aktívne na zhromaždeniach s násilníckym podtextom. Pritom najvýznamnejšou časťou mladých ľudí v tejto vekovej skupine je študujúca mládež. V poradí druhou najrizikovejšou je veková skupina nad 65 rokov (dôchodcovia), kde sme zistili približne 10 % pripravenosť podpory pravicového extrémizmu. Vekové skupiny od 30 rokov až do 65 rokov, t. j. ekonomicky aktívni obyvatelia, prejavili priemernú úroveň (7 %) ohrozenia.

Graf 6.

Riziková pohľad pravicového extrémizmu - podľa veku (v %)

Zdroj: ASA: KomPrax – Mládež a politicky extrémizmus, 09-10/2012, n = 761

Ľudia, ktorí preferujú rúzne a radikálne riešenia, sa častejšie regrutujú zo zle materiálne zaistených občanov (viac-menej chudobní – 67 %). Dôležité je i zistenie, že otvorenosť radikálnym riešeniam sa mení vekom, to znamená, že radikálnejšie riešenia preferujú mladí ľudia trochu častejšie ako ľudia starší (rúzne riešenie: veková skupina 15 – 29 rokov – 62 %, veková skupina 60 rokov a viac – 52 %).

Najpreferovanejší spôsob podpory politickej strany je odovzdanie hlasu vo voľbách (63 %). Približne dvaja z piatich Slovákov (44 %) sú tiež pripravení na účasť na pokojnej demonstrácii, príp. pochod. Pomôcť pri organizácii akcií či pri distribúcii letákov je ochotná štvrtina verejnosti (27 %).

V súlade s doterajšími zisteniami je slovenská verejnosť aktívnejšia ako česká. Má to však zreteľne vymedzené hranice. Najväčšmi sa to prejavuje pri ochote zúčastniť sa demonstrácií a pochodov, nakoľko túto ochotu deklaruje zhruba o 20 % viac Slovákov. Vyrovnávanie nastáva však v prípade „zjednávania poriadku silou“ (13 %). Tu sa Slováci a Česi vzácnne zhodujú. Z toho možno usudzovať, že rúzne a radikálne riešenia sa v predstavách Slovákov spájajú predovšetkým s **legálnymi formami artikulácie riešeni problémového spolunaživania, a nie so silou alebo násilím pri dosiahnutí poriadku.**

II. Sociálna vzdialenosť Slovákov a Čechov od menších

Vnímanie menších a postoje k nim sa tradične merajú prostredníctvom *Škály sociálnej vzdialenosti* (Bogardusová, 1926). Respondenti sa na 7-bodovej bogardusovskej škále vyjadrili k jednotlivým skupinám. Najväčšia otvorenosť zachycuje respondentovu ochotu prijať člena sledovanej skupiny do rodiny, najväčší odstup, naopak, reprezentuje respondentova vôľa odsunúť členov tejto skupiny za hranice štátu.

Z výsledkov vyplýva, že Slovákom sú zo všetkých skúmaných skupín najbližší Česi a ľudia telesne postihnutí. Voči členom týchto dvoch skupín sú Slováci *otvorení najužšiemu vzťahu*, t. j. väčšina opýtaných by ich prijala do rodiny alebo za priateľov. *Otvorenosť osobnému kon-*

taktu deklarujú Slováci voči Nemcom a Maďarom. Vyjadrujú tým postoj, že by ich prijali ako blízkyh susedov.

Väčšiu vzdialenosť cítia Slováci k Židom, Ukrajincom, prisťahovalcom, zahraničným robotníkom a homosexuálom. Aj tieto skupiny však väčšina Slovákov pokladá za seberovných. Tento vzťah sme nazvali ako *otvorenosť súžitiu v jednom štáte*. K ďalším skupinám už väčšina Slovákov deklaruje prevažne odmietavý postoj. K takým jednotlivcom, ako sú Vietnamci, bezdomovci, prostitútky, černoši, skinhed, anarchisti a Moslimovia, väčšina ľudí vyjadruje nechť žiť s nimi *trvalo na spoločnom území*. *Jasný odpor/averziu* majú Slováci voči narkomanom a Rómom. Skoro dve tretiny obyvateľov voči nim zvolili úplne poslednú možnosť škály – „*odsunul/a by som ich najradšej preč zo Slovenska*“.

Tab. 3. Výsledky výskumu sociálnej vzdialenosti: SR a ČR

	SR	ČR
Otvorenosť najužšiemu vzťahu	Čech, ťažko telesne postihnutý	Slovák, ťažko telesne postihnutý
Otvorenosť osobnému kontaktu	Nemec, Maďar	Žid, Nemec
Otvorenosť spolužitiu v jednom štáte	Žid, Ukrajinec, prisťahovalec, zahraničný robotník, homosexuál	homosexuál, černocho, Ukrajinec, Vietnamec, prisťahovalec, zahraničný robotník, bezdomovec, prostitútka
Nevôľa k trvalému súžitiu	Vietnamec, bezdomovec, prostitútka, černocho, skinhed, anarchista, Moslim	Moslim, Róm, anarchista, skinhed,
Averzia – odpor	narkoman, Róm	narkoman

Zdroj: *IUVENTA. KomPrax – Mládež a politický extrémizmus, n = 761, STEM pro MV, Postoje k pravicově extrémistickým myšlenkám, n = 2 056*

Porovnanie výsledkov výskumu s výsledkami v ČR naznačuje predovšetkým zásadnú zhodu pripravenosti Slovákov a Čechov na najužší vzťah. Miesto Židov zaujali na Slovensku Maďari. Na Slovensku si pohoršili nielen farební, bezdomovci a prostitútky, ale najmä Rómovia.

Mieru sociálnej vzdialenosti sme súčasne konfrontovali s výsledkami miery osobnej skúsenosti s členmi jednotlivých skupín.³ Väčšina respondentov má *osobnú skúsenosť* s Čechmi, Rómami, telesne postihnutými a Maďarmi. Príležitostná *osobná skúsenosť* kombinovaná so *skúsenosťou, ktorú sprostredkovali blízki*, sa týka predovšetkým Nemcov, bezdomovcov a Vietnamcov. O ostatných menšinách majú respondenti prevažne informácie z médií alebo o nich nemajú žiadne informácie. Absencia informácií alebo reflexia mediálneho obrazu sa týka konkrétne Ukrajincov, Židov, príst'ahovalcov, narkomanov, černochoch, homosexuálov, skinhedov, prostitútok, Moslimov, anarchistov a skupín bojových radikálov.

Očakávanú informáciu sme doostali vo chvíli, keď sme hľadali prienik oboch dimenzií: *osobnej skúsenosti a sociálnej vzdialenosti*. Získali sme tak schému so 4 poľami, kde sa do poľa nazvaného *pozitívna skúsenosť* dostali dve skupiny: Česi a telesne postihnutí. Druhé pole má názov *negatívna skúsenosť* a zahrnuje tie skupiny ľudí, s ktorými má väčšina Slovákov osobnú skúsenosť. Nakoľko majú k týmto skupinám súčasne odľahčený vzťah, je ich skúsenosť pravdepodobne prevažne negatívna.

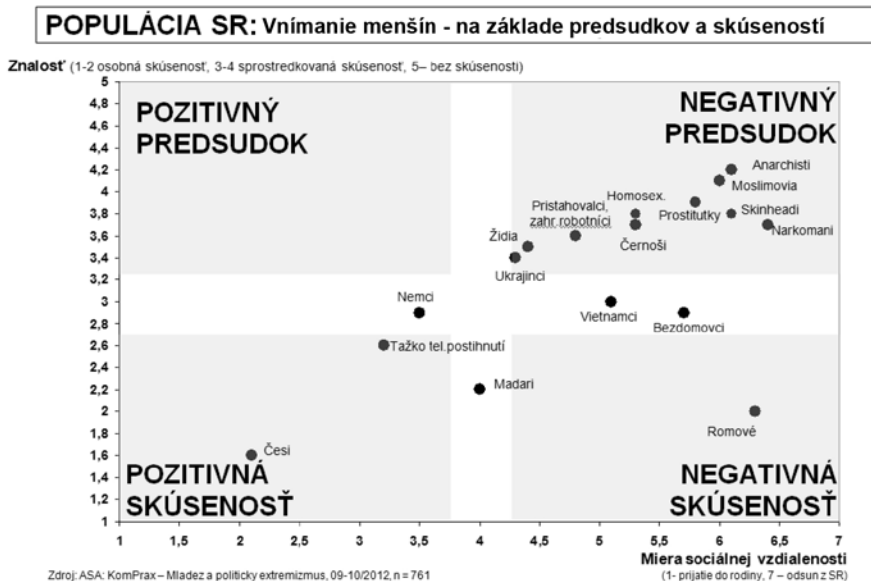
Na rozhraní negatívnej a pozitívnej skúsenosti sú Maďari. Toto špecifické postavenie maďarskej etnickej národnostnej skupiny odzrkadľuje rozpoltenosť verejnej mienky na Slovensku. Má to svoje objektívne zdôvodnenie v ich geografickej štruktúre osídlenia s dominanciou na juhu Slovenska. Na druhej strane to vzbudzuje celkovo pozitívnu reflexiu, ak si to spojíme s informáciou o veľmi dobrej pozícii občanov maďarskej národnosti na škále sociálnej blízkosti v prostredí slovenských občanov.

Nasledujúce dve polia obsahujú skupiny, ktoré vnímajú Slováci na základe predsudkov, t. j. väčšina nemá s nimi bezprostrednú osobnú skúsenosť. Na pomedzí negatívnej skúsenosti a negatívnych predsudkov sú Vietnamci a bezdomovci. K týmto skupinám majú respondenti prevažne negatívny vzťah, ktorý sčasti vychádza z osobnej skúsenosti a sčasti z predsudkov, ktoré vznikajú z neznalosti alebo z mediálneho obrazu týchto skupín. Pole nazvané *negatívne predsudky* sústredilo skupiny, ktoré Slováci vnímajú prevažne negatívne a súčasne s príslušníkmi týchto skupín nemajú osobnú skúsenosť. Ide predovšetkým o Židov, Ukrajincov, príst'ahovalcov a zahraničných robotníkov, homosexuálov, černochoch, prostitútky, narkomanov, skinhedov, Moslimov a anarchistov. Pole nazvané *pozitívne predsudky* odkazuje na skupiny, ktoré sa vnímajú prevažne pozitívne, ale väčšina ľudí s nimi nemá osobnú skúsenosť. V celkovej populácii sa sem nezaradila ani jedna menšinová skupina, pričom čiastočne sa sem približujú Nemci.

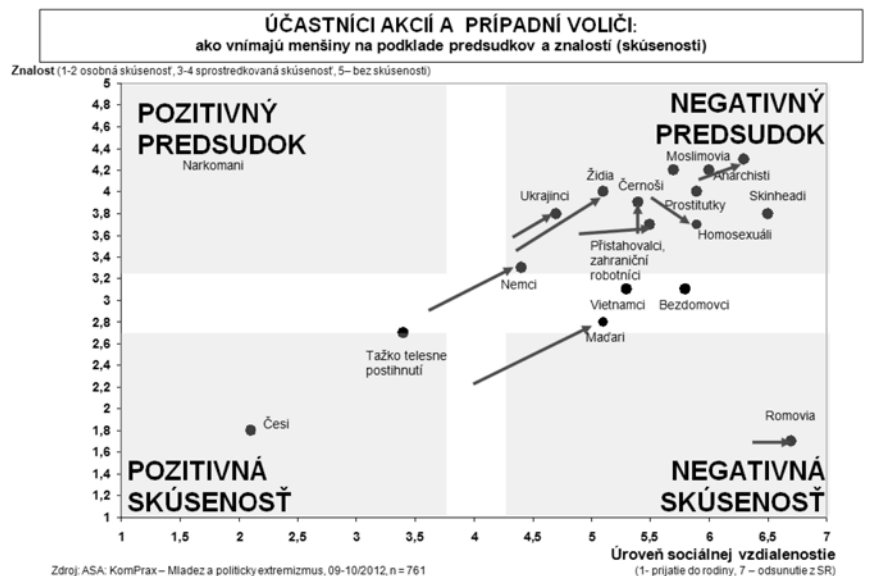
V malej skupine respondentov, ktorí majú tendenciu aktívne podporiť ultrapravicu hlasom vo voľbách alebo účasťou na demonštráciách, sa neočakávane do pola pozitívnych predsudkov zaradila skupina *narkomanov*. Ide o veľmi pozoruhodný fakt, ktorý si zaslúži hlbšiu analýzu. Podskupina respondentov „účastníci akcií“ a „iba prípadní voliči ultrapravicových strán“ dosahujúca spoločne 11 % z celkového výskumného súboru vníma menšiny podobne, ale posunuli sa silne k negatívnym predsudkom. Týka sa to predovšetkým Maďarov, Židov a Nemcov (pozri dve schémy).

³ 1. Mám s nimi silnú osobnú skúsenosť; 2. Mám príležitostnú osobnú skúsenosť; 3. Skúsenosť sprostredkovaná známymi; 4. Mám informácie z médií; 5. Nemám v podstate žiadnu skúsenosť ani informácie.

Graf 7.

Graf 8.

Závery

Prezentované výsledky potvrdili hypotézu, že aj v Slovenskej republike máme (13 %) občanov, ktorí zastávajú ultrapravicové myšlienky a sú ochotní podporiť pravicové extrémistické politické zoskupenia aktívnou účasťou na protestných zhromaždeniach občanov. V Českej republike (Bartoš, 2010) rizikovú časť tvorilo 8 % verejnosti. V zásade ide o veľmi podobný výsledok, pretože rozdiel môže byť spôsobený časovým odstupom a veľkosťou výskumnej vzorky. Najrizikovejšou skupinou z pohľadu ohrozenia pravicovým extrémizmom je najmladšia skupina obyvateľov vo veku do 29 rokov, kde je najvyššia (t. j. 18 %) pripravenosť podporiť extrémistov nielen vo voľbách, ale aj aktívnou účasťou na rozličných zhromaždeniach občanov, dokonca až s použitím sily pri dosahovaní riešenia spolunažívania s problémovými skupinami.

Na škále sociálnej vzdialenosti sa zachycovala respondentova ochota prijať člena menšinovej skupiny do rodiny až po vôľu odsunúť členov tejto skupiny za hranice štátu. Komparácia ukazuje, že rovnako tak Slováci, ako aj Česi *deklarujú odpor k príslušníkom rómskej komunity*. Výsledky výskumu potvrdili, že na rozdiel od takých foriem extrémizmu, ako antisemitizmus, rasizmus, homofóbia v prípade „*anticigánizmu*“ či „*rómskeho etnického extrémizmu*“, nevznikajú negatívne postoje a názory mladých ľudí iba na základe komunikačného sprostredkovania (mediá alebo iné osoby), ale predovšetkým na základe osobnej skúsenosti a zážitkami v konkrétnych sociálnych podmienkach. Jedna z motívácií podpory takej ultrapravicovej strany, ako je LSNS, nie sú teda predsudky a nedostatok informácií, ale často je to osobná skúsenosť s napadnutím alebo s okradnutím detí – žiakov, ale najnovšie aj starších osamelých ľudí príslušníkmi (často sú to deti) tejto problémovej skupiny. A toto je v pozadí rastúcej pripravenosti verejnosti rozličnými spôsobmi podporiť extrémistické organizácie a politické subjekty.

Literatúra

BARTOŠ, F.: Konstrukce škály měřící otevřenost veřejnosti vůči pravicovému extrémismu a zjištěná míra sociální distance rizikových skupin (z pohledu ultrapravice) vůči vybraným menšinám. *Sociológia* 43, 2011, 5, s. 550 – 583.

BARTOŠ, F.: Openness of the Public to Right-Wing Extremism and Social Distance to Minorities / Bartoš František - Trnava : *Slovak Journal of Political Sciences*, 12, 2012, 1, s. 42 – 70. University of Ss. Cyril and Methodius, Trnava. – Rozsah 24 cm. – ISSN 1338-3140.

DANICS, Š.: *Extrémismus – hrozba demokracie*. Praha: Police history, 2002.

GALLOVÁ KRIGLEROVÁ, E. – KADLEČÍKOVÁ, J.: *Verejná mienka v oblasti pravicového extrémizmu. Výskumná správa*. Bratislava: Nadácia otvorenej spoločnosti – Open Society Foundation [online] 2012. Dostupné na: http://www.cvek.sk/uploaded/files/vyskumna_sprava.pdf (28. 5. 2013).

CHARVÁT, J.: *Současný politický extrémismus a radikalismus*. Praha: Portál, 2007.

KLUKNAVSKÁ, A.: Krajne pravicové strany v parlamentných voľbách 2012 na Slovensku (The far right parties in 2012 Slovak parliamentary elections) *Rexter – časopis pro výzkum radikalismu, extrémismu a terorismu*. Vydání: 01/2012 | <http://www.rexter.cz/krajne-pravicove-strany-v-parlamentnych-volbach-2012-na-slovensku/2012/05/04/>

Koncepcia boja proti extrémizmu na roky 2011 – 2014, Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky. Číslo: KM-OPVA1-2011/002687 Materiál na rokovanie vlády Slovenskej republiky. UZNESENIE VLÁDY SLOVENSKEJ REPUBLIKY č. 379 z 8. júna 2011

MACHÁČEK, L.: *Ako sa máte Maďari na Slovensku?/Ladislav Macháček, - Trnava : Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2011, 80 s; Rozsah 20 cm. ISBN 978-80-8105-264-4.*

MACHÁČEK, L.: *Úvod do sociológie mládeže*. 1. vyd. Trnava : Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2011. Rozsah 181 s.; 24 cm. ISBN 978-80-8105-259-0.

MAREŠ, M.: *Pravicový extrémismus a radikalismus v ČR*. Brno: Barrister & Principal, 2003.

Roma Youth Action Plan Updated on 22 May 2012 Improving the participation of Roma youth in European policies on Roma and youth to counter the effects of discrimination on young Roma. DDCP-YD/RomaYAP (2012) 1 Strasbourg, 22 May 2012.

Zpráva o problematice extrémismu na území České republiky v roce 2010 a Vyhodnocení plnění koncepce boje proti extrémismu pro rok 2010. Ministerstvo vnitra ČR, 2011.

SMOLÍK, J.: *Národní strana v kontextu krajní pravice: 2003-2012*. Brno: CDK, 2013.